

Magdalena Giers

ROLA NARZECZEŃSTWA W DAWNYCH I WSPÓŁCZESNYCH ZWIĄZKACH

Narzeczeństwo jest to okres poprzedzający zawarcie związku małżeńskiego. W zależności od kultury jego długość waha się od kilku dni do wielu lat. Przykładem skrajnie wydłużonego etapu poprzedzającego małżeństwo jest zwyczaj adopcji kilkudniowych dziewczynek przez rodzinę przyszłego męża w prowincji Fucien w Chinach i Tajwanie. Dziewczynki te określane są mianem: „synowa wychowywana od dzieciństwa”, „mała synowa”¹.

Narzeczeństwo ma na celu przede wszystkim: wzajemne poznanie się i sprawdzenie kandydatów w sytuacjach codziennych i trudnych, dopasowanie się, oczekiwanie na usamodzielnienie ekonomiczne, spełnienie wymogu religijnego (pogłębienie duchowe), tradycyjnego i kulturowego.

Omawiając narzeczeństwo, warto przypomnieć staropolskie zwyczaje i obrzędy z nim związane. Wśród nich znajdują się:

- zwiady – podczas których swat w imieniu kawalera badał jego szanse na małżeństwo u rodziców panny;
- swaty – porozumienie obu rodzin dotyczące małżeństwa ich dzieci przypieczątowane wódką (kieliszki przynosiła dziewczyna, a tempo, w jakim to uczyniła, świadczyło o jej zainteresowaniu kawalerem);

¹ D. Jabłoński, L. Ostasz, *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie: perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*, Olsztyn 2001, s. 66.

- zaręczyny – zapowiedź zawarcia małżeństwa złożona w obecności świadków, połączona z wymianą prezentów i pierścieni oraz złożeniem rąk na chlebie i przewiązaniu ich chustą².

W wielu kulturach świata z okresem narzeczeństwa wiązały się także kwestie finansowe:

- zapłata za pannę młodą (*bridewealth, bride-price*) – przekazywana jej i jej rodzinie przez pana młodego i jego rodzinę. Wypłacana była w dobrach cenionych najbardziej w danej społeczności, stanowiących jedne z głównych zasobów i będących wyznacznikami bogactwa, np. w Afryce płacono żywym inwentarzem, produktami żywnościowymi, w narzędziach lub gotówce, a w Irlandii opłatę stanowiło kilka krów;
- służba pana młodego (*bridegroom service*) – praca, jaką musiał on wykonać na rzecz rodziny kobiety, jeśli nie był w stanie uiścić opłaty;
- posąg (*dowry*) wypłacany przez rodzinę panny młodej;
- wzajemna wymiana подарunków (*gift exchange*)³.

Wyżej wymienione opłaty występowały z sytuacjami, w których mamy do czynienia z patrylinearnością i patrylokalnością. Konsekwencją małżeństwa było rozdzielenie panny młodej z jej dotychczasową rodziną, zamieszkanie z mężem, praca na rzecz jej małżeństwa, rodziny i krewnych męża. Wobec tego zapłata za kobietę powinna być rozumiana jako wyrównanie straty, jaką mogła ponieść rodzina po odseparowaniu córki, oraz jako wynagrodzenie rodziny za dotychczasową sprawowaną nad nią opiekę.

Historyczne ujęcie narzeczeństwa

Przeszukując źródła historyczne dotyczące starożytnego Rzymu, natykamy się na opisy zawierania małżeństw, które można podzielić na poniższe kategorie:

- *confarreatio* – symboliczne zawarcie małżeństwa przed kapłanem w obecności 10 świadków, wspólny posiłek i procesja do domu męża; ten typ dominował wśród wyższej klasy społecznej;
- *coemptio* – wykup panny młodej;
- *usus* – niższe klasy społeczne zwierały małżeństwa poprzez wspólne zamieszkiwanie przez minimum rok (za zgodą rodziców)⁴;
- porwania wybranek, jak np. znane z historii uprowadzenie Sabineek.

Rzymskie małżeństwa aranżowane były przez ojców i miały na celu umacnianie przyjaźni między rodami. Ważną rolę odgrywał także posąg, który był traktowany jako rekompensata kosztów utrzymania nowej osoby w domu⁵.

² B. Ogrodowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce*, Warszawa 2000, s. 200, 275–276, 266–267.

³ D. Jabłoński, L. Ostasz, *op. cit.*, s. 71–72.

⁴ F. Adamski, *Rodzina – wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 95.

⁵ P. Grimał, *Miłość w Starożytnym Rzymie*, Warszawa 2005, s. 24–25.

W XI wieku została wypracowana kościelna doktryna małżeńska określająca etapy powstawania związku małżeńskiego:

- 1) zaręczyny – ujawnienie woli partnerów (i ich rodzin) zawarcia związku;
- 2) obdarowanie kobiety przez narzeczonego podarunkiem, złożenie opłaty rodzicom;
- 3) oficjalne pobłogosławienie w kościele;
- 4) przejście panny młodej za żonę, wspólne zamieszkanie⁶.

W okresie feudalizmu na terenie Francji istniały dwie kontrastujące formy zawierania związków małżeńskich:

- 1) otwarty i ceremonialny – podczas którego kobieta była przekazywana przez ojca lub nabywana przez przyszłego męża;
- 2) naruszający porządek publiczny – poprzez porwanie⁷. Jeżeli jednak porwana została odnaleziona, mogła wrócić do mężczyzny, któremu była wcześniej przyrzeczona, lecz jeśli ten w międzyczasie zmienił zdanie, rodzina mogła ją wydać za kogo chciała (za wyjątkiem porywacza).

Ponieważ w feudalnej Francji nie noszono nazwisk przekazywanych z pokolenia na pokolenie, po ślubie kobieta zmieniała imię⁸.

Okres od XVI do XVIII wieku omówię na przykładzie Gdańska. Ówczesne powody zawierania małżeństw były głównie ekonomiczne i społeczne. Do zawarcia związku małżeńskiego wymagano zgody nie tylko rodziny i krewnych, ale także „przyjaciół”, czyli szerszej grupy, do której rodzina należała. Każdy związek zawarty bez zgody rodziców uważano za bezprawny⁹. Zaręczyny miały charakter umowy handlowej, a podarki, między innymi pierścionek zaręczynowy, traktowano jako kaucję. Do zaręczyn podchodzono bardzo poważnie, ich zerwanie bowiem powodowało poważne zachwianie reputacji rodziny, a nawet procesy sądowe.

Podejście do zaręczyn i małżeństwa ulega ciągłym przemianom. Narzeczeństwo systematycznie traci na znaczeniu. Zauważalna jest wyraźna tendencja do coraz późniejszego zawierania małżeństw. Krystyna Slany podaje, że aż 86% studentów pragnie sformalizować aktualny związek, lecz odkładają to na dalszą, nieokreśloną przyszłość.

Współczesne tendencje powodujące zmiany we wzorach formowania się małżeństw to głównie: opóźnienie procesu separacji od rodziny pochodzenia, zmiana priorytetów życiowych (na pierwszym miejscu kształtuje się zdobycie wykształcenia, na drugim osiągnięcie stabilizacji zawodowej, a dopiero na trzecim pojawia się chęć założenia rodziny), a także wzrost akceptacji społeczeństwa dla związków nieformalnych¹⁰.

⁶ *Ibidem*, s. 19.

⁷ G. Duby, *Rycerz, kobieta i ksiądz: małżeństwo w feudalnej Francji*, Warszawa 1986, s. 42–43.

⁸ *Ibidem*, s. 48.

⁹ M. Bogucka, *Spoleczne i religijne konteksty zawarcia małżeństwa w Gdańsku w XVI–XVII w.*, [w:] *Wesele, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVII w.*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001, s. 115–119.

¹⁰ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 207–222.

Różnice międzykulturowe

W krajach Dalekiego Wschodu, szczególnie w Chinach, widoczne jest wyraźnie zróżnicowane pozycje mężczyzn i kobiet. Żona zgodnie z odwiecznym przekazem tradycji powinna być pokorna i służebna oraz dźwigać ciężary życia domowego, a za jej największą cnotę uważano bycie niezbyt inteligentną. Powszechny był kategoryczny zakaz stosunków przedmażeńskich, jako że czystość dziewczyny to jeden z najistotniejszych warunków dobrego zamążpójścia. Małżeństwa bywały kojarzone przez rodziców, a młodzi często w ogóle się nie znali¹¹.

W tradycji i prawie japońskim małżeństwo traktowano jako formę społecznej oraz biologicznej gwarancji przedłużenia linii rodu. Dawniej młodych dobierali zaufani pośrednicy – rejkowie. Do zawarcia małżeństwa konieczne było uzyskanie zgody głowy rodziny¹².

Pod względem podejmowania decyzji o wyborze życiowego partnera przez rodziców młodych kultura judaizmu przypomina tradycję japońską. Rodzice brali pod uwagę dobre pochodzenie i dobrą sytuację finansową kandydatki na synową oraz wykształcenie i bogobojność przyszłego zięcia. Pierwsze spotkanie młodych aranżowane było w domu ich wspólnego znajomego. Jeśli przypadli sobie do gustu, następowało spotkanie rodziców z obojga stron w celu ustalenia warunków finansowych (takich jak posag czy kara za zerwanie zaręczyn)¹³.

W tradycji i kulturze islamu nie tylko uwzględniano zdanie młodych, ale wręcz wymagano, by partnerzy wykazali wzajemną wolę zostania małżonkami. Ponadto mężczyzna musiał złożyć okup ojcu narzeczonej¹⁴. Pierwsze oficjalne kroki prowadzące do zawarcia małżeństwa należały do matki mężczyzny – odwiedzała ona matkę wybranki. Następnie wszyscy mężczyźni krewni spotykali się w domu narzeczonej. Ostatecznie w ramach oficjalnych zaręczyn w imieniu młodych wypowiadali się ich opiekunowie (*wali*)¹⁵.

Wieloletowość ceremonii zaręczyn występowała także w obyczajowości kurdyjskiej. Do pierwszego spotkania młodych dochodziło za pośrednictwem swatów, którzy umawiali chłopca na wizytę w domu dziewczyny. Po spotkaniu młodzi dzielili się wrażeniami ze swoimi rodzinami. W przypadku wzajemnego zainteresowania rodzice chłopca, wraz z towarzyszem o dużym autorytecie społecznym, składali wizytę rodzicom dziewczyny. Wspólnie ustalali ilość sprzętów gospodarstwa domowego i złotej biżuterii, którą kandydat powinien podarować narzeczonej. Dawniej, gdy chłopiec nie był w stanie sprostać wymaganiom finansowym, dochodziło do „bar-

¹¹ F. Adamski, *op. cit.*, s. 69.

¹² *Ibidem*, s. 75.

¹³ W. Pałubicki, *Status kobiety w rodzinie żydowskiej na tle kultury judaizmu (zarys problematyki)*, [w:] *Małżeństwo i rodzina w religiach świata*, red. W. Pałubicki, Gdańsk 1995, s. 61.

¹⁴ F. Adamski, *op. cit.*, s. 84.

¹⁵ M. Zyzik, *Małżeństwo w prawie muzułmańskim*, Warszawa 2002, s. 58–60.

deli”, czyli wymiany kobiet – za brata panny młodej wydawano siostrę pana młodego¹⁶.

Z kolei zgodnie z obyczajami i tradycją Serbii oprócz zgody głowy rodziny za warunek konieczny do zawarcia małżeństwa uważano także osiągnięcie dojrzałości płciowej. Jednakże w celu „zarezerwowania” dobrej partii (czyli pokaznego posagu) zdarzały się zaręczyny dzieci. Nie brano wówczas pod uwagę zdania ani uczuć młodych, tylko możliwość uzyskania liczego i silnego potomstwa oraz zacieśnienie więzi między rodzinami. Powszechne było kupowanie narzeczonej. Zdarzały się także porwania wybranek za zgodą ojca. Jeśli dziewczyna została uprowadzona bez zgody głowy rodziny, oznaczało to dla niej okrycie hańbą. Sumiennie przestrzegano kolejności wychodzenia za mąż, która powinna być zgodna z pozycją rodzeństwa – młodsza siostra nie mogła wyjść za mąż, jeśli starsza wciąż pozostawała panną. Wysoką rangę nadawano również dziewictwu, które publicznie ogłaszano po nocy poślubnej¹⁷.

Motywy wyboru partnera

Podstawowe reguły rządzące wyborem partnera występujące w większości kultur to:

- zakaz kazirodztwa, który dotyczy zarówno niemożności nawiązywania relacji seksualnych, jak i zawierania małżeństw między krewnymi. Zakaz ten ma na celu osłabienie silnych i rozbudowanych grup krewniaczych poprzez uniemożliwienie łączenia majątków, a także zapobieganie wadom genetycznym potomstwa (czeskie badania z 2000 roku donoszą, że u 161 spokrewnionych par wystąpiło 17% ciąż zakończonych poronieniem, a wśród urodzonych dzieci co czwarte obciążone było wadą genetyczną)¹⁸. Wyjątek stanowiła między innymi kultura Inków, w której powszechne były małżeństwa władców z własnymi siostrami¹⁹;
- nakaz endogamii – zawierania małżeństw między partnerami z tej samej grupy społecznej (warstwy klasowej) bądź wspólnoty wyznaniowej.

Jan Rostowski podaje, że wśród najczęściej występujących motywów wyboru partnera znajdują się: miłość, podobne usposobienie, dążenie do szczęścia, wspólne zainteresowania, dążenie do stabilizacji życiowej, ucieczka przed problemami w rodzinie pochodzenia, chęć posiadania potomstwa, obawa przed samotnością i staropanieństwem, atrakcyjność fizyczna i seksualna satysfakcja, długi czas trwania znajomości („bo już wypada”), względy materialne, ciąża, nacisk rodziny i oto-

¹⁶ F. Jomma, *Małżeństwo i rodzina w społeczności kurdyjskiej*, [w:] *Małżeństwo i rodzina w religiach świata...*, s. 199.

¹⁷ J. Rękas, *Obrzędowo-obyczajowy kompleks serbskiego tradycyjnego wesela i jego werbalne manifestacje*, Poznań 2005, s. 35–40.

¹⁸ D. Jabłoński, L. Ostasz., *op. cit.*, s. 60.

¹⁹ Ch.C. Mann, *1491 New Revelations of the Americas before Columbus*, New York 2005, s. 85–86.

czenia, chęć odwetu na byłym partnerze, realizacja potrzeby opiekowania się kimś lub otrzymywania troski i opieki²⁰.

Wybierając partnera do małżeństwa, należy mieć także na uwadze podstawowe przeszkody uniemożliwiające zawarcie małżeństwa. Są to między innymi: zbyt młody wiek narzeczonych, pozostawanie w innym małżeństwie, odmienność religijna, przyjęte święcenia kapłańskie, pokrewieństwo, niemożność podjęcia stosunków seksualnych²¹.

Możliwość podjęcia stosunków seksualnych może być rozpatrywana nie tylko z punktu widzenia ewentualnej przeszkody do zawarcia małżeństwa, ale także jako kryterium wyboru narzeczonej. Pod tym względem wyróżnić można trzy tendencje:

- preferowanie dziewic (czystość przedmałżeńska);
- preferowanie kobiet niebędących dziewicami, ale bezdzietnych – dziewictwo najmniej cenione jest w Szwecji, a u Masajów w Afryce brak dziewictwa jest wręcz warunkiem zawarcia małżeństwa (rola swata w pierwszą noc po zaślubinach);
- preferowanie kobiet wychowujących dziecko, jako że one już złożyły najlepszy dowód swojej płodności²².

Aktywność czy bierność narzeczonej w podejmowaniu decyzji o zaręczynach

Bez względu na to, w jaki sposób zakochani doszli do porozumienia w sprawie zaręczyn, to na barkach mężczyzny spoczywa cały ciężar zrealizowania tej najważniejszej decyzji: to on wybiera pierścionek zaręczynowy, miejsce, odpowiedni moment oraz całą romantyczną otoczkę. Kobieta ma jednie dwie ścieżki wyboru – albo zgodzić się zostać jego żoną, albo odmówić. W tym momencie to do niej należy decyzja o małżeństwie.

Współcześnie wiele kobiet współuczestniczy w podejmowaniu decyzji o zaręczynach oraz w ustaleniach dotyczących ich przebiegu. Coraz częściej towarzyszą swoim ukochanym w wyprawie do jubilera bądź też same wybierają model pierścionka oraz chcą mieć wpływ na to kiedy, gdzie i w jakich okolicznościach go dostaną.

Świadome przygotowanie się na tak ważny życiowy krok ma bardzo duże znaczenie dla postrzegania małżeństwa, swojej w nim roli, a także na własną samoocenę. Jednocześnie samoocena ma znaczący wpływ na postrzeganie swojego udziału w decyzji o zamążpójściu. Wysokie poczucie własnej wartości z reguły towarzyszy

²⁰ J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa: psychologiczne uwarunkowania dobrego związku małżeńskiego*, Warszawa 1987, s. 347–379.

²¹ K. Kietliński, *Jesteś moją miłością – przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, Warszawa 2005, s. 46.

²² D. Jabłoński, L. Ostasz., *op. cit.*, s. 209.

większemu zaangażowaniu w podejmowanie decyzji o ślubie oraz o wyborze życiowego partnera²³.

Rytuály okresu przejściowego

Rytuály przejścia stanowią zespół działań społecznych służących do symbolicznego wyrażenia i podkreślenia faktu zmiany dotychczasowego statusu społecznego²⁴. Seria odwiecznych, dokładnie określonych rytuałów ułatwia członkom społeczności przechodzenie do kolejnych etapów rozwoju²⁵.

W wielu kulturach okres narzeczeństwa obejmował rytuały:

- wyłączenia, separacji narzeczonych od rodzin, w których się wychowali, oraz od tożsamości osoby wolnej;
- okresu przejściowego;
- wstępnej integracji z nowym środowiskiem, nową rolą.

Powyższe rytuały obejmowały nie tylko przyszłych nowożeńców, ale także ich rodziny, dalszych krewnych oraz społeczności lokalne.

Do rytuałów wyłączenia zalicza się: odizolowanie od dotychczasowego środowiska rówieśniczego, okup, zmianę ubrania, noszenie ozdób (pierscionek, wianek), sfluczenie jakiegoś przedmiotu, obcięcie włosów, brody, wąsów, okaleczenie ciała, kąpiel, zerwanie rozciągniętej w poprzek drzwi nici.

Z kolei rytuały okresu przejściowego w niektórych kulturach mogły mieć charakter seksualny, a dzieci narodzone z takiego związku były uważane za prawowite lub zostawały oddane na wychowanie matce narzeczonej; w innych kulturach współżycie przed ślubem było zakazane²⁶. Powszechnie znany był zakaz oglądania narzeczonej tuż przed ślubem. Rytuał ten przyjmował szczególnie wyraziste formy u ludu Wai (Liberia), gdzie dziewczyna przebywała w odosobnionym miejscu w lesie od zaręczyn aż do wystąpienia menstruacji²⁷.

Rytuály ponownego włączenia to między innymi: uczta, wzajemna wymiana biżuterii, pierścieni, bransolet lub pasów, fizyczne związanie młodych, wspólne jedzenie i picie z jednego naczynia, okrycie się jedną tkaniną (kapą, welonem), siadanie na tym samym siedzisku, przejście przez próg.

Kolejnym bardzo ważnym rytuałem był wieczór przedślubny. Obejmował on wieczór kawalerski urządzany przez pana młodego dla swych przyjaciół – kawalerów oraz wieczór panieński. Zgodnie z tradycją panna młoda powinna spędzić go w domu rodziców w towarzystwie druhen. W ramach wieczoru panieńskiego dziewczęta zajmowały się plecieniem wianków, pieczeniem ciast oraz rozplecina-

²³ E. Zubrzycka, *Narzeczeństwo, małżeństwo, rodzina, rozwód?*, Gdańsk 1993, s. 44–60.

²⁴ E. Kizik, *Wesele, kilka chrztów i pogrzebów: uroczystości rodzinne w mieście hanzeatyckim od XVI do XVII wieku*, Gdańsk 2001, s. 37.

²⁵ S. Nissinen, *Przedślubnik – poradnik dla narzeczonej*, Gdańsk 2002, s. 17.

²⁶ A. van Gennep, *Obrzędy przejścia: systematyczne studium ceremonii: o bramie i progu, o gościnności i adopcji*, Warszawa 2006, s. 142.

²⁷ *Ibidem*, s.145.

mi, czyli rytualnym rozpuszczeniem i rozczesaniem dziewczęcego warkocza²⁸, co wyrażało oddanie panny młodej przysłemu mężowi oraz aprobatę rodziny na utratę jej dziewictwa w legalnym związku. Z wieczorem przedślubnym związany był także zwyczaj Polterabend – pod dom panny młodej przychodzili znajomi, sąsiedzi oraz nieproszeni goście, którzy tłukli butelki i szkło, a zadaniem dziewczyny było je sprzątnąć. Pan młody w tym czasie częstował gości wódką. Czynności te miały za zadanie sprowadzenie szczęścia do domu młodych.

Wraz z malejącym znaczeniem okresu narzeczeństwa zanikają rytuały przejścia. Współcześnie zwyczaj wieczoru przedślubnego (kawalerskiego i panieńskiego), zwłaszcza w miastach, sprowadza się jedynie do zorganizowania hucznego przyjęcia.

Psychologiczne znaczenie okresu narzeczeństwa

Społeczeństwo wywiera ogromną presję na narzeczonych, wymagając, by podczas przygotowań do ślubu okazywali nieustanną radość, harmonię i szczęście. Jednakże oprócz optymistycznej nadziei wielu młodych ludzi odczuwa negatywne emocje, dokładając przy tym wielu starań, aby je ukryć z obawy, że mogą zostać odebrane jako wahanie bądź niechęć do wybranka czy samego ślubu. Emocje uważane za negatywne i niepożądane w okresie narzeczeństwa to przede wszystkim: strach, żal, złość, gniew, niepewność oraz smutek i nostalgia. W sytuacji, gdy nie zostaną wyrażone wprost, mogą znaleźć ujście w niezadowoleniu z poszczególnych przedmiotów (pierścionek zaręczynowy, suknia, dekoracja sali itp.) lub elementów przygotowań do ceremonii ślubu (kłótnie przy ustalaniu listy gości i innych szczegółów).

Zrozumienie doświadczanych emocji oraz odnalezienie ich przyczyn ułatwia dobre przygotowanie się do nadchodzących zmian oraz łagodzi konflikty wynikające z tłumionych lęków i żalów. Narzeczeni mają prawo odczuwać smutek i żal, gdyż rezygnują z tożsamości, którą przez całe życie uważali za własną, oraz z dotychczasowego trybu życia. Strach wynika z zobowiązań, jakie niosą ze sobą małżeństwo i rodzicielstwo. Natomiast złość może być skierowana ku osobie, która te zmiany powoduje²⁹.

Znaczenie psychologiczne rytuałów przejścia opiera się na zrozumieniu sensu każdego etapu przejścia i towarzyszących mu emocji. Ułatwia to narzeczonym wyrażenie ich w czystej, dziewiczej postaci, zamiast ukrywania pod maską uśmiechu czy usilnego dążenia do perfekcjonizmu w planowaniu i przygotowywaniu uroczystości ślubnej. Zadaniem okresu przejściowego jest umożliwienie uporządkowania swojego wnętrza oraz przygotowanie stabilnego gruntu na spotkanie z mężem i żoną.

²⁸ B. Ogrodowska, *op. cit.*, s. 187, 240.

²⁹ S. Nissinen, *op. cit.*, s. 13–19.

Abstract

The role of an engagement period in contemporary relationships is continuously declining on its significance. Nowadays many couples decide to contract marriage without appropriate preparations. In former times the engagement was very important event, not only in lovers' lives but also their families and whole community. Rituals of passage were considerably facilitating the acceptance of new marital status.

Showing how the depiction of engagement was changing during centuries is the main purpose of this article. Special attention will be given to differences between selected world cultures (Chinese, Japanese, Judaism, Islam, Kurdish, and Serbian), motives of partners' choice and psychological meaning of period before entering the marriage union, including matter of activity or passivity during decision making.